

modalitate care crează condiții favorabile colaborării, cooperării, respectului reciproc. Apelul nostru nu trebuie redus la subordonare, la acceptare. Este vorba despre soluționarea problemelor prin dialogul intercultural al mai multor părți, care-și cunosc semnificația, originalitatea, demnitatea.

Referințe bibliografice

1. Dicționar enciclopedic, Editura Cartier, București, 2003.
2. Maxime și cugetări. Cioburi de înțelepciune și de nebulii, volumul II, Editura Epigraf, 2008
3. Liudmila Roșca, Supraviețuirea, moralitatea și potențialul personalității umane: analiză teoretico-metodologică, Monografie, Chișinău, 2007
4. Mihai Ralea, Scrieri din trecut, vol.II, E.S.O.L.A. 1957, pag.260
5. A se vedea: Ion-Ovidiu Pănișoara, Comunicarea eficientă, Ediția a III-a revăzută și adăugată, Iași: Polirom, 2008, pag.230

Orientări axiologice ale științei neclasice

Gheorghe Bobâna, dr. hab. în filoz.,
profesor cercetător, AȘM

Știința în calitate de sistem de producere a cunoașterii obiective a apărut în secolul al XVII-lea, când în Europa s-au creat condiții necesare pentru aceasta. Tot atunci ea a căpătat certificat valoric pentru existență, cu alte cuvinte, a fost inclusă în sistemul culturii ca fenomen legitim, a căpătat o aprobare valorică, adică a devenit valoare. În cele ce urmează vom cerceta procesul apariției și afirmării științei moderne în Europa secolului al XVII-lea și evoluția ei de la forma clasică la cea neclasică, raportată la noțiunea de valoare.

Spre sfârșitul Evului Mediu în Europa au apărut anumite procese ce au deteriorat echilibrul societăților tradiționale. Propriile resurse erau insuficiente pentru a susține noua stare de echilibru. De aceea cunoașterea obiectivă a căpătat certificatul de valoare – ea a devenit un mod de stabilizare a societății în starea de dezechilibru cauzată de creșterea economică și demografică. Procesele sociale au ieșit de sub controlul mecanismelor de autoreglare ale societății tradiționale. Erau necesare alte mecanisme, noi, bazate pe cunoașterea obiectivă. Are loc în mediul intelectual înlocuirea sistemului autoritar cu un nou sistem, bazat

pe verificare, concurs, examen etc. Aceasta a contribuit la apariția științei în calitate de instrument social de producere a cunoașterii obiective, ei i-a fost acordată credibilitate valorică și susținere ideologică, ceea ce a condus la instituționalizarea științei în societatea netradițională în schimbare. Modelul autoritar din cadrul societății tradiționale a fost înlocuit cu modelul adevărului obiectiv, modelul cunoașterii științifice.

Acest model al adevărului obiectiv presupunea o nouă structură a societății, în funcționarea căreia producerea și utilizarea cunoașterii obiective să devină o necesitate necondiționată. De exemplu, în domeniul comerțului era necesară dezvoltarea aritmeticii, procedurilor de calcul, măsurarea, ceea ce a dus la apariția fundamentării teoretice a acestor operații. Adevărul științific obiectiv devine valoare, în timp ce alte tipuri de cunoaștere, neștiințifice, devin doar reprezentări valorizate. Cu alte cuvinte, valorizarea adevărului științific deconspiră cunoștințele aflate dincolo de limita cunoașterii obiective (inclusiv formele conștiinței tradiționale) ca ceva subiectiv, neștiințific din punct de vedere al științei. Astfel, valorizarea adevărului științific, adică transformarea lui în valoare, are loc în legătură cu faptul că cunoașterea științifică pătrunde profund în mecanismele interne de funcționare a societății (de la economie până la ideologie), încât fără ea această societate nu mai poate exista. Începând cu secolul al XVII-lea, cunoașterea obiectivă devine una dintre cele mai importante, dacă nu chiar cea mai importantă, dintre valorile practice, și contribuie la constituirea unor procese ireversibile în știința modernă.

Știința propriu zisă se consolidează în epoca modernă. În antichitate nu apare cunoașterea obiectivă, transformatoare a societății, ci doar gândirea teoretică cu elemente ale științelor (matematica, astronomia, fizica). Societățile tradiționale (antică și medievală) existau foarte comod fără cunoașterea obiectivă – aici acționau alte modele de continuitate și stabilitate socială, decât știința, și anume, tradiția, autoritatea, ideologia religioasă ș. a. Cunoașterea obiectivă, modelul adevărului obiectiv reprezintă un mod de supraviețuire a omenirii în anumite condiții de dezvoltare socioculturală a societății, provocate, în același timp, de însăși progresul tehnico-științific. În societatea ce s-a dezis de modul tradițional de existență, adevărul științific devine un mijloc de supraviețuire, și încă unul dintre cele mai importante.

În epoca de consolidare a științei clasice s-a format și un anumit sistem de relații dintre cunoașterea obiectivă, pe de o parte, și valori, pe de altă parte, încât acestea păreau absolut incompatibile unele cu altele. Știința clasică se baza pe un tabloul al lumii mecanic perfect, în care natura era considerată "fără suflet", inertă. Un astfel de model admitea, în principiu, o intervenție tehnologică nelimitată în natură, iar omul ca oponent al naturii părea a fi departe de urmările acestei intervenții. De aceea schimbările provocate de activitatea tehnologică a omului erau considerate locale și nu deformaau întregul. Mai mult ca atât, concepția clasică a naturii nu cunoaște nelinearitate, nu admite faptul că micile fluctuații ar putea deveni cauzele unor efecte enorme și ireversibile. Idealul științei clasice este idealul acțiunilor reversibile. De aceea omul din epoca științei clasice tinde atât de curajos și insistent spre dominarea științifică a naturii.

Cu timpul însă această activitate și interpretarea ei teoretică au modificat până la urmă însuși idealul de știință. Astfel, la începutul secolului al XX-lea, idealul științei clasice începe să cedeze treptat pozițiile. Dacă în știința clasică natura era prezentată ca un obiect reversibil, atunci în optica noilor științe neclasice natura se prezintă ca un obiect ireversibil, ca o totalitate extrem de firavă de organisme care include și omul, astfel încât intervențiile în natură pot foarte ușor deveni cauzele unor schimbări ireversibile a însușii fenomenului uman, până la dispariția sa fizică.

Criza științei clasice a dus la formarea unor noi reprezentări și concepții științifice, iar conștientizarea lor filosofică a ridicat problema raportului dintre valori și cunoașterea obiectivă. Această reinterpretare a existenței are loc atât în cadrul științei, cât și în reflecția științifică, filosofică, metodologică. Menționăm doar câteva momente. Știința clasică excludea comunicarea subiectului cunoscător cu obiectul, iar relațiile dintre subiecți aveau doar o încărcătură epistemologică și nicidecum una axiologică. În știința neclasică unul dintre principalele momente îl reprezintă anume includerea acestei orientări în tabloul realității fizice. Este evident că în acest caz sunt respinse astfel de postulate ale științelor clasice, cum ar fi principiul observatorului absolut, exclus din "spectacolul" universului natural (acest model teatral în cea mai mare măsură era caracteristic pentru știința clasică). Știința neclasică se bazează pe anumite principii constitutive fundamentale, pe anumite

interdicții adresate subiectului, principii neacceptate de știința clasică. De exemplu, în știința neclasică se declară să nu există viteză ce ar depăși semnificația vitezei luminii. Pentru subiectul științei clasice astfel de interdicții nu sunt valabile, o astfel de ființă, ca ”demonul lui Laplace” poate măsura fenomenele cu orice viteză. De fapt, în știința clasică cunoașterea ca dialog între subiectul și obiectul cunoașterii este redusă la monolog. Subiectul epistemologic al științei clasice nu admite un dialog cu obiectul cunoașterii, adică cu natura. Știința clasică face abstracție de latura axiologică a cunoașterii, proclamând principiul neutralității cunoașterii și a științei în genere. În aceste condiții știința și valoarea păreau a fi incompatibile. Privită dintr-o astfel de optică, atitudinea valorică față de cunoașterea obiectivă reprezintă o deformare a adevărului, ea atribuie concepțiilor și reprezentărilor astfel de semnificații pe care ele nu le au și nu pot să le aibă în sistemul științei. Cu alte cuvinte, valoarea devine sinonim al erorii, în timp ce cunoașterea obiectivă monopolizează adevărul. Anume de pe aceste principii Gaston Bachelard a înaintat, în calitate de program al apărării raționalismului, psihanaliza cunoașterii obiective care avea drept sarcină purificarea raționalismului de valorizările venite din lumea străină științei - din lumea miturilor, culturii, a inconștientului individual și colectiv etc. Această deformare valorică a cunoașterii științifice devenea posibilă din cauza că cunoașterea se baza în multe privințe pe limbajul natural, care se afla la baza lingvistică a culturii neștiințifice și a conștiinței cotidiene [1].

Totuși trebuie să menționăm că atât cunoașterea obiectivă, cât și superstițiile subiective sunt în aceeași măsură valori, în măsura în care ele sunt construite și susținute de o anumită practică socială. Prognozele pozitivistice și tehnocrate s-au dovedit a fi nevalabile, fiindcă adevărul și eroarea, cunoașterea obiectivă și ideologia, știința și miturile ș.a.m.d., toate aceste opoziții sunt reproduse în practica istorică. Nu putem fi de acord cu Auguste Comte care, formulând legea celor trei stadii de evoluție a spiritului uman, considera că o fază mai puțin științifică este înlocuită de alta, mai științifică. Istoria ne demonstrează că totdeauna se schimbă ambele componente ale acestei opoziții, atât criteriul raționalității științifice, cât și contextele ”neștiințifice”. Raționalitatea științifică nu poate să se izoleze complet de valori. Mai mult ca atât, ceea ce reprezenta mai înainte adevărata valoare – cunoașterea obiectivă și

dezvoltarea tehnologică sunt considerate acum, la începutul mileniului trei, valori negative nu numai de "antisciențifi", dar și de savanții însăși, care văd în izolarea de castă a științei disciplinare un pericol social și o degradare științifică.

Nu putem accepta nici poziția lui Heinrich Rickert (1863-1936) care de asemenea adoptă o atitudine de reflecție axiologică proprie științei clasice. Drept fundament pentru construirea noțiunii de valoare lui Rickert îi servește opoziția strictă dintre natură și cultură. În planul acestei opoziții valoarea reprezintă un adaos semantic la existența naturală. Astfel opoziția "natură - cultură" se transformă în opoziția "existență-semnificație". Lumea valorilor sau a semnificațiilor se extrage de Rickert din lumea culturii. Cultura, omul cult și lumea valorilor la Rickert se completează reciproc. Momentul cheie al relației dintre cultură și valoare îl reprezintă la Rickert noțiunea de moralitate. Prin aceasta Rickert diferențiază scopurile individuale (dorințele, capriciile, dispozițiile trecătoare ș.a.) de scopurile necesare din punct de vedere social, proprii statului, bisericii, tradițiilor, artelor, științelor, instituțiilor economice etc. Astfel teoria valorilor propagată de Rickert constă în faptul că lumea valorilor este legată genetic de realitatea istorică concretă din Europa sfârșitului de secol al XIX-lea [2].

Astăzi această antiteză strictă "natură - cultură" nu poate fi relevantă. Provocarea ecologică de la mijlocul secolului al XX-lea a demonstrat nevalabilitatea opunerii naturii și culturii. Valoarea nu este legată exclusiv și unilateral doar de cultură. Criza ecologică a produs o schimbare radicală în localizarea valorii. În aceste condiții valoare a devenit anume natura "sălbatică", liberă de "culturație" sau de intervenția industrială. Criza ecologică a dus la axiologizarea lumii "ne-culturii", ceea ce s-a manifestat prin concepția neintervenției omului în viața naturii. Științele clasice erau pre ecologice, și anume astfel sunt prezente ele în axiologia filosofică a lui Rickert. Oponerea naturii, lipsită de valoare, culturii, considerată drept sursă a acesteia, se transformă, în concepția lui Rickert, în teza despre neutralitatea axiologică a științelor naturii proprii perioadei clasice. Știința neclasică este însă deschisă semnificațiilor axiologice, se implică în lupta ideologică, în disputele sociale, în polemicele culturale. Noul context axiologic are ca efect răsturnarea, schimbarea și revizuirea vechilor cunoștințe și valori, care sunt înlocuite cu altele noi.

Astfel, schimbările în știința neclasică au un caracter extrem de variat și, într-o formă sistematizată, se rezumă la următoarele tipuri: schimbări de ordin etiologic, privind cauzele, înțelesul acestora în geneza fenomenelor naturale sau umane; schimbări de ordin structural, vizând obiectul cercetării științifice, felul de a-l percepe, de a „interoga” obiectul, atitudinea epistemică față de acest obiect al cercetării și cunoașterii; schimbări de ordin metodologic, privind metodele și tehnicile de cercetare științifică, modul lor de acțiune, scopul urmărit, adaptarea lor la noile „scopuri ale cercetării”; schimbări de ordin intelectual, privind modelul de gândire, de abordare și de înțelegere științifică a obiectului cercetat, de evaluare a rezultatelor obținute din activitatea de cercetare; schimbarea profilului personalității cercetătorului științific, a atitudinii intelectuale a acestuia, a modului de a gândi, a stilului său de viață, dar, concomitent, și a evaluării utilitare a rezultatelor cercetării sale; apariția unei noi etici profesionale, a unei noi morale sau deontologii științifice, care impune un anumit statut social pentru cercetător, dar și pentru știință; știința, datele rezultate din cercetare devin un bun social care contribuie la progresul general al societății. Astfel orientarea axiologică a științei în societatea contemporană devine tot mai evidentă și mai importantă.

Referințe bibliografice

1. Bachlard Gaston. *Dialectica spiritului științific modern*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986;
2. Rickert Heinrich. *Obiectul cunoașterii, în Filosofia contemporană în texte alese și adnotate*. București: Editura Universității București, 1985;

Tranziția moldovenească: retrospectivile și perspectivele ei

Valeriu Capcelea, doctor habilitat în filozofie, conferențiar universitar la catedra de Drept Public, Universitatea de Stat „Alec Russo”

Abordarea problemelor ce țin de tranziția moldovenească reprezintă o încercare de a vorbi despre locul pe care îl ocupă Republica Moldova în această lume, despre modernitatea noastră, despre faptul că trebuie să înțelegem în mod cert unde suntem și încotro mergem. Din 1991 înapoi